

Harran İlahiyat Dergisi | Harran İlahiyat Journal

Sayı/Issue: 52, Aralık/December 2024, 318-341

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hij/issue/88485>

ISSN 2791-6812

İ'câzın Bir Tezâhürü Olarak Kur'ân Seslerinin Mâna İle Uyumu

The Harmony Between the Qur'anic Sounds and Meanings as an Indication of I'jâz

Yazar Bilgisi Author Information

Sait BOSAT

Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Elazığ, Türkiye
Asst. Prof., Fırat University Faculty of Theology, Elazığ, Türkiye
sbosat@firat.edu.tr , www.orcid.org/0000-0001-8810-1823

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Yayın Etiği Publishing Ethics	Bu makale, iThenticate yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. Makale, çift taraflı kör hakemlik yöntemiyle en az iki hakem tarafından incelenmiştir. This article has been scanned by iThenticate software and no plagiarism detected. It has been examined by at least two referees using double sided blind refereeing method.
Finansman Funding	Yazar, bu çalışma için herhangi bir dış fon almadığını beyan eder. Author declares that he get no any external funding for this study.
Çıkar Çatışması Conflict of Interest	Yazar bu çalışmayla ilintili herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder. Author declares that there is no any conflict of interest related to this study.
DOI	https://doi.org/10.30623/hij1540798
Geliş Tarihi / Received	Kabul Tarihi / Accepted
29 Ağustos/August 2024	15 Aralık/December 2024

Öz

İslam'ın temel kaynağı olan Kur'ân evrenseldir. Onun prensipleri, kıyamete kadar tüm zamanlara şamildir. Beşeriyeti karanlıktan çıkarıp her iki dünyada da mutluluğa erdirmek için indirilmiştir. İnsanoğlu, Kur'ân'ı doğru anlayıp yorumladığı ve hayatına uyguladığı müddetçe her iki dünyada da kazananlardan olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm, içerdiği evrensel mesajlarıyla eşsiz olduğu gibi anlamları tesis eden lafızlarıyla da mucize bir kitaptır. Kelimelerin yapısı, dizilişi, harflerin fonetik özellikleri gibi lafzî unsurların araştırılma konusu yapıp mana ile irtibatını ortaya koymaya yönelik çabalar Kur'ân'ın mucizevi yönünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Kur'ân âyetleri cümlelerden, cümleler kelimelerden, kelimeler ise harflerden meydana gelmiştir. Kelâmullahın mucize oluşu, bir yönüyle bütün cüziyyatı arasındaki ahenk ve uyumu ifade eder. Âyetlerin kurgusunda harf ve kelime seçimine ilaveten lafızların diziminden (nazm) oluşan iç musiki ve fonetik ritim, verilen mesajlara önemli katkılar sağlamıştır.

Kur'ân'ın fonetik yapısı, anlatılan konuya ve mesaja uygun bir şekilde düzenlenmiştir. Şöyle ki korku, şiddet tehdit, uyarı, azamet ve benzeri içerikli anlatımların bulunduğu âyetlerde daha sert sesler kullanılırken; merhamet, şefkat, rahmet gibi anlamları içeren âyetlerde daha yumuşak olanlar tercih edilmiştir. Zira ortamlara uygun sesler mesajın etkisini artırır. Örneğin, kalın sesli harfler genellikle azamet, kuvvet, güç vb. anlamlara işaret ederken; ince sesli harfler daha narin, hassas anlamları yansıtır. Peltak harflerin yer aldığı kelimeler genellikle yumuşak, nazik anlamlar içerir. س/S, ز/z vb. safir sesleri fısıltı, hışırtı gibi anlamları pekiştirir. Dolayısıyla sesler ile manalar arasında doğrudan bir irtibatın bulunduğunu söyleyebiliriz.

Makalede lafız-anlam ilişkisi çerçevesinde daha önce yapılmış çalışmalar taranarak tahlil/analiz edilmiştir. Bu sahayla doğrudan ya da dolaylı ilgisi bulunan bilimsel kaynaklar gözden geçirilmiştir. Sesin anlama katkısını konu edinen bilimsel çalışmalardan, Kur'ân'ın i'câz ve nazmına ait literatürden ve tefsirlerden faydalanılarak konuya ışık tutacak bilgiler ve örnekler tesbit edilmiştir. Oluşturulan bilgi havuzu yorumlanarak alana yeni bir halka ekleme çabası güdülmüştür.

Çalışmanın temel amacı, Kur'ân seslerinin anlam üzerindeki etkilerini örnekler üzerinden incelemek ve mevcut literatüre katkı sağlamaktır. Bunun için öncelikle klasik ve çağdaş dönem âlimlerin Kur'ân'ın lafzî i'câzına yönelik önemli çalışmalarına yer verilmiştir. Kronolojik sıraya göre özellikle Müslüman filologların tespitleri incelenmiş sonuç itibarıyla ibn Cinnî'nin bu alanda zirve yaptığı görülmüştür. Akabinde Kur'ân harflerinin fonemlerine göre hangi bağlamlarda kullanıldıklarına dair ön bilgi oluşturma amacı ile sıfatlar sözlük ve ıstılah olarak özetlenmiştir. Kategorik başlıklar altında mevzuyla dikkat çekecek örnek âyetler üzerinden konu işlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın nihayetinde ulaşılan bulgu ve tespitler bizleri şu sonuçlara ulaştırmıştır:

- İlk dönemlerden itibaren özellikle lügat âlimleri Arap dilinin ses özelliklerini merkeze alan çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar müstakil olarak, Halîl bin Ahmed (ö. 175/791) tarafından başlatılmış, öğrencisi Ebû Bişr Sîbeveyhi (ö.180/796) tarafından geliştirilmiştir. Osmân b. Cinnî (ö. 392/1002), ise bu çalışmayı örnekler üzerinden detaylandırarak olgunlaştırmıştır. Yakın tarihte alana yönelik rağbet giderek artmış buna paralel olarak da ilmi çalışmalar çoğalmıştır.
- Ses-anlam yansımasını daha iyi idrak edebilmek için harflerin mahreç ve sıfat bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır.

- Kur'ân-ı Kerîm, içinde barındırdığı sonsuz anlamlarla eşsiz olduğu gibi lafız ve cümlelerindeki sesleriyle de mucizevî bir kitaptır.
- Kur'ân nazmındaki ses-anlam bağının ilahi mesajın anlamlandırılması sürecinde nasıl bir rol oynadığına dair bakış açısı oluşturmak temel hedeflerimiz arasında yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'ân, İ'câz, Lafız, Harf, Ses, Mâna, Uyum

Abstract

Being the fundamental source of Islam, the Qur'ân is a universal book. Its principles will be applicable to all ages until the Day of Judgement. The Qur'ân was revealed to guide humanity out of darkness, thereby making them happy in both worlds. Whoever understands and interprets the Qur'ân accurately and practices it in their lives will be among the blissful in both worlds.

The Qur'ân is not only a miracle book due to its wording that establishes meanings, but it is also unique due to the universal messages it delivers. The purpose of the efforts to investigate linguistic elements such as the structure and syntactic arrangement of words and the phonetic properties of sounds and to reveal their connection with the meaning is to reveal the miraculous aspect of the Qur'ân.

The verses of the Qur'ân are composed of sentences, while sentences are composed of words, and words are composed of letters. In a sense, the miracle of Kalâmullâh expresses the balance and harmony among all its parts. Besides the selection of sounds and words in the composition of the verses, the internal melody and phonetic rhythm formed by the arrangement of the words (nazm) significantly contribute to the messages conveyed.

The phonetic make-up of the Qur'ân is organised in line with the subject and message. That is, plosive sounds are used in verses containing expressions of fear, violence, threat, warning, greatness and other similar themes, while softer sounds are preferred in verses conveying such messages as mercy, compassion and grace. This is because sounds that fit an intended message increase the effect of that message. For example, while back vowels are usually used for conveying meanings such as greatness, strength, power and so forth, front vowels reflect more delicate and sensitive meanings. Words with interdental sounds usually contain soft, gentle meanings, and fricative sounds (e.g., س/S, ز/z) reinforce meanings such as whispering and rustling. Therefore, there is apparently a direct connection between sounds and meanings.

In the present study, previous studies were reviewed and analysed with a focus on sound-meaning relationship. Scientific sources directly or indirectly related to this field were examined. Information and examples that could shed light on the subject were identified using scientific studies on the contribution of sound to meaning, along with the literature on the i'jâz and nazm of the Qur'ân and tafsîr. The resulting information was interpreted to contribute to the knowledge of the field.

The main purpose of the study is to contribute to the existing literature by examining the impacts of Qur'anic sounds on meaning in specific examples. To this end, major works of classical and contemporary scholars on the verbal i'jâz of the Qur'ân were included. Especially conclusions drawn by Muslim philologists were examined following a chronological order, and it was concluded that Ibn Jinnî was an eminent scholar in this field. During the analysis, the literary and idiomatic meanings of adjectives were listed to offer preliminary information about the contexts in which

the Qur'anic letters and their corresponding phonemes are used. The subject was examined under categorical headings by using sample verses that could draw attention to the issue. The findings obtained in the study helped draw the following conclusions:

- Since the earliest periods, scholars, especially lexicographers, have conducted studies focusing on the phonetic features of the Arabic language. These studies were first conducted by Khalîl bin Aḥmâd (d. 175/791) and were further advanced by his student Abū Bishr al-Sîbawayhi (d. 180/796). It was 'Uthmān b. Jinnî (d. 392/1002), who elaborated on such issues through examples. In recent history, the demand for this topic has gradually increased, leading to an increase in the number of scientific studies.
- To better comprehend the sound-meaning correspondence, an adequate knowledge of adjectives and articulatory phonetics is needed.
- The Qur'ân is not only a miraculous book with its sounds in its words and sentences, but it is also unique due to the infinite number of possible meanings it contains.
- The primary purpose of the present study was to raise an awareness of how the sound-meaning connection in the Qur'anic nazm plays a role while making sense of the divine message.

Keywords: Tafsîr, Qur'ân, I'jâz, Word, Letter, Sound, Meaning, Harmony

Giriş

Hiz. Muhammed'in gönderildiği toplumda en fazla değer verilen alan, edebiyat ve şiir olduğu için, Peygamberin en büyük mucizesi Kur'ân-ı Kerîm'in nazmında tecelli etmiştir. Nitekim birçok ayette¹ hiçbir gücün onun edebi seviyesine ulaşamayacağı bildirilerek inkârcılara tedrici olarak meydan okunmuş, bu yönüyle eşsiz olduğu kanıtlanmıştır.

Kitâbullah, mesajları kadar lafız ve eda yönüyle de mucizevî bir kitaptır. Âlimler; onu murad-ı ilahiye uygun anlama gayesiyle yüzlerce tefsir kaleme almışlardır. Aynı minvalde onun edebi yönünü ortaya çıkarmak için belâgat kitapları, içerdiği hükümleri ortaya koymak için fikhî eserler, inançla alakalı meselelerini sistematize eden akâid ve kelâm kitapları telif etmişlerdir. Kur'ân'ın birincil derecede açıklayıcısı² konumunda olan hadisler toplanarak kritize edilerek hadis ilmi oluşturulmuştur. Kısaca Kur'ân-ı Kerîm, birçok yönüyle araştırma konusu edilerek hakkında farklı ilimler disipline edilmiş eşsiz kitaptır.

İlim adamlarının araştırma konusu ettikleri en önemli alanlarından biri de Kur'ân kelimelerini ses açısından ele alan tecvit ilmidir. Müslüman mütefekkirler tecvit kurallarını düzenledikleri gibi ses ile anlam arasında bağın olduğuna dair tesbitlerde de bulunmuşlardır. Bu tespitler şu şekilde özetlenebilir:

- Sesler, anlamların oluşmasında özgün bir rol oynamaktadır.
- Sesler arasındaki uyum, okuyucu üzerinde kalıcı etkiye sahiptir.

¹ el-İsrâ 17/88; et-Tûr 52/33, 34; Hûd 11/13; Yûnus 10/38.

² Sözelimi, ayetlerde “zekâtı verin” emrinden, zekât ibadetinin farz olduğu anlaşılır. Zekâtı kimlerin ve ne oranda vermesi gerektiğine dair detay bilgileri Kur'ân'da yer almamıştır. Bunları sünnet açıklamıştır. Yine Kur'ân'ın birçok yerinde “salat” kelimesinin sözlük manası “dua” iken, Allah onu şart ve rükünleri olan “namaz ibadeti” anlamında kullanmıştır. Namazın nasıl kılınacağı ile ilgili uygulamalı detaylar Hz. Peygamber, tarafından gösterilmiştir.

• Lafızlar oluşturdıkları güzel anlam ve üsluplara ilaveten eşsiz uyum ve tutarlılıklarıyla anlamı destekleyen fonetik özellikler taşırlar.

• Kur'ân harfleri arasındaki olağanüstü ahenk, kelimelerdeki ses özelliklerinin verilmek istenen mesajla uyum ve tutarlılığı gibi detaylar onu beşerî kelimadan ayıran en önemli vasfıdır.

Kur'ân nazmındaki estetik hem bütüncül olarak âyet ve cümlelerde hem tek tek lafız ve harflerde kendini gösterir. Kur'ân'ın hem külli hem de cüz'î i'câzı, onun erişilmez lafzî üstünlüğünü oluşturur.³ O, Kendine özgü bir yazım üslûbu oluşturarak benzer mevzuları farklı ifadeler ile dile getirir. Lafız ve mânânın mükemmel uyumu sonucunda ortaya çıkan ve beşeri aciz bırakan i'câz vasfı, yaratanın kelamını, yaratılıştan ayıran yegâne özellik olarak önümüze çıkar.

Konuyla ilgili yapılan akademik çalışmaların bazıları şöyledir: Numan Çakır “Kur'ân-ı Kerîm'de Ses Yansımaları Kelimeler”⁴, Sümeyye Tuğ “Kur'ân'da Sesin Mânaya Delâleti-Kıyâmet Âyetleri Örneği-”⁵, İrfan Atım “Çeşitli Âyetlerdeki Örnekler Bağlamında Kur'ân'da Ses Anlam İlişkisi”⁶, Mehmet Keleş, “Kur'ân Tilavetinde Ses ve Mâna İlişkisi”⁷.

Çalışma, harflerdeki sıfatların, yansıtmış olduğu sesler ile anlamları nasıl desteklediklerini ortaya koymayı hedeflemektedir. Alana yeni bir halka eklemek gayesiyle yapılmıştır.

1. Kur'ân'ın Nazm ve İ'câzına Yönelik Bazı Tespitler

Kur'ân-ı Kerîm'in lafzî özelliklerini merkeze alarak; er-Rummânî (ö. 384/994), Hattâb el-Hattâbî (ö. 388/998), Kâdî Ebû Bekr el-Bakillânî (ö. 403/1013), Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79), Ebû Bekr er-Râzî (ö. 666/1268), Süyûtî (ö. 911/1505), Hamîdüddin Ferâhî (ö. 1930), Mustafa Sâdık er-Râfî (ö. 1937), Seyyid Kutub (ö. 1966) ve daha birçok âlim bu sahada müstakil eserler vermişlerdir. Bu eserlerden hareketle konu ile ilgili bazı önemli tespitlere yer vermek uygun olacaktır.

İbn Cinnî, “kelimeler anlamlarına göre şekillenir, çok çoklukla, az azlıkla, asil asille, çirkin çirkinle zayıf zayıfla karşılaşılır. Şeklen belli olan tekil anlamlar, ortak ve karmaşık anlamlara göre daha az kelime gerektirir,”⁸ demiştir.

Nazmü'l-Kur'ân alanında en kapsamlı çalışma Abdülkâhir el-Cürcânî'ye aittir. O, anlam ile nazmın irtibatı sadedinde seslerin mânaya uygun bir tarzda şekillendiğini savunur. Hakiki anlamın dışında kullanılan mecaz ve kinaye benzeri kullanımların da Kur'ân nazmının birer parçası olduğunu belirtir.⁹ Cürcânî, belirlediği temel prensiplerle bu sahada âdeti çığır açmış sonra gelen birçok âlim onun yolunu takip ederek bu ilmi zirveye

³ Ebû'l-Hasen er-Rummânî, *en-Nüket fî i'câzî'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Halefullah (b.y.: y.y., 1976), 73 vd.

⁴ Numan Çakır “Kur'ân-ı Kerîm'de Ses Yansımaları Kelimeler”, *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (Aralık 2018).

⁵ Sümeyye Tuğ, *Kur'ân'da Sesin Mânaya Delâleti-Kıyâmet Âyetleri Örneği-* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁶ İrfan Atım, *Çeşitli Âyetlerdeki Örnekler Bağlamında Kur'ân'da Ses Anlam İlişkisi* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013).

⁷ Mehmet Keleş, “Kur'ân Tilavetinde Ses ve Mâna İlişkisi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (Aralık 2023).

⁸ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb Câhız, *el-Hayevân* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1424), 6/322.

⁹ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz fî 'İlmi'l-Meânî*, thk. Mahmûd Şâkir (Cidde: Dâru'l-Medenî, 1413/1992), 1/393.

taşımışlardır. Son dönem âlimlerden Mısırlı Mustafa Sâdık er-Râfiî, Kur'ân i'câzını; cümle, kelime ve harf bazında incelemiş, her birinde anlam paralelinde oluşan seslere ve armoniye dikkat çekmiştir.¹⁰ O, Kur'ân sesleri hakkında şu ifadelere yer vermiştir: “Ses maddesi psikolojik duygunun tezahürüdür. Bu duygunun doğası gereği, sesler; med, gunne, lîn, şiddet, rihvet vb. şekillerde çeşitlilik kazanmaktadır... Kur'ân sesleri harflerden oluşmaktadır. Harflerden biri düşürülse eklense ya da değiştirilse bu, bariz bir kusur veya zafiyet oluşturur.”¹¹

Hattâbî, konu hakkında şu ifadelere yer verir. “Söz üç şeye dayanır: Taşıyıcı lafız, onunla kurulan anlam ve ikisi arasındaki bağı oluşturan nâzım. Kur'ân'ı bu yönleriyle derin düşünürsen son derece şerefli ve faziletli bulursun. Onun sözlerinden daha güzel, daha fasih ve daha tatlı hiçbir kelim göremeyeceğin gibi onun nazmından daha uyumlu, daha tutarlı sistemsel bir nazm ile karşılaşamazsın”.¹²

Bâkîllânî, lafzî i'câzın sadece Kur'ân'a has olduğunu iddia etmiş, diğer semâvî kitapların hiçbirinde bu özelliğin bulunmadığını söylemiştir. Ayrıca Kur'ân nazımının eşsizliğinin, telifinin mükemmelliğinin, fesâhat ve belâgatta ulaştığı seviyenin onu diğer kitaplardan ayıran yegâne özelliği olduğunu belirtmiştir.¹³

Hindistanlı müfessir Hamîdüddin Ferâhî, “Tefsîru nizâmî'l-Kur'ân” ve “Delâ'ilü'n-nizâm” adlı eserlerinde nazm ve i'câz konusunu geniş bir perspektiften ele alır. Kur'ân üslûbunun hitap ve tebliğe yönelik olduğunu ve ondaki nazm özelliğinin Arap şiirinde bulunmaması sebebiyle Arapların Kur'ân benzeri bir metin getirme hususunda aciz kaldıklarını ifade eder. Ferâhî'ye göre Kur'ân'daki kelime, cümle ve cümle grupları arasında güçlü bir irtibat söz konusudur. Nazm, Kur'ân müfredatı arasındaki bu sıkı münasebeti de içine alan geniş bir mefhumdur. Ferâhî, eşsiz dizimin/nazmın bu özelliği ile belâgat ilminden müstakil bir ilim olduğunu hatta onun zirvesini teşkil ettiğini belirtir.¹⁴

Son dönemde Seyyid Kutub'un “et-Tasvîru'l-Fennî fî'l-Kur'ân”ı, edebî tasvir alanında ses getirmiştir.¹⁵

2. Erken Dönemde Ses-Anlam ilişkisine Dair Örnekler

Ses-anlam ilişkisi ya da Sesin anlamı çağrıştırması ifadelerinden, ses tınlarının kelimedeki sözlük anlamını çağrıştırması kastedilmektedir. Ses ile anlam arasındaki sıkı bağ, Kur'ân belâgatının eşsiz tezâhürlerindendir. Erken dönemlerden itibaren dilbilimciler ses olgusunun Kur'ânî tabirin inşasında önemli bir unsur olduğunu vurgulamışlardır.

Halîl b. Ahmed, Arapların çekirge sesi için صَرَ الْجُنْدُبُ “Çekirge ‘sarr’ şeklinde ses çıkardı”, cümlesinde onun sesini lafza uygun olarak uzattıklarını, yine Ateşböceği için

¹⁰ Bk. Mustafa Sadık er-Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân ve'l belâgatü'n-nebeviyye* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2003), 145-171.

¹¹ Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân*, 149, 150.

¹² Ebû Süleyman el-Hattâbî, *Beyânü i'câzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Zeğlul Selam, Ahmed Halefullah, (Mısır: Darü'l-Mearif, 1976), 27.

¹³ Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib el-Bâkîllânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, ed. Ahmed Sakr (Mısır: y.y., 1997), 54.

¹⁴ Abdülhamid b. Abdülkerim Hamidüddîn Ferâhî, *Delâilu'n-Nizâm* (Hindistan: ed-Dâiretu'l-Hamîdiyye, 1968), 11, 19-22, 74-75.

¹⁵ Ahmed Cemâl Umerî, *el-mebâhis fî-i'câz el-Kur'ân* (Kahire: Mektebetu's-şebâb, ts.), 218.

صَرَصَرَ الْأَخْطَب “Ateşböceği ‘sarsar’ şeklinde ses çıkardı” cümlesinde ise onun sesini tekrar etmek sûretiyle lafza yansıttıklarını söyler.¹⁶

Sîbeveyhi, سِيرَ عَلَيْهِ لَيْلٌ طَوِيلٌ “Onun için gece uzun geçti” cümlesinde سِيرَ fiilinin uzatılmasıyla gecenin uzun olduğuna vurgu yapıldığını aktarır.¹⁷

İbn Cinnî, el-Mühtesib isimli kırâat kitabında seslerin mânalara tâbi olduğunu söyler. Harflerin sesleri ile anlamları arasında sıkı bir bağın olduğunu bu durumun bir kelimeyi güçlü kıldığını belirtir.¹⁸ İbn Cinnî, Hasâis adlı eserinde ise seslerle anlamlar arasında sıkı bir ilişki olduğunu, başarılı bir şekilde ortaya koyar.¹⁹ Bir dizi örnek getirerek bu iddiasını desteklemeye çalışır:

a. قضم ve ضم maddeleri “bir şeyi dişiyle kesmek, yemek ve çiğnemek”²⁰ anlamlarını içermektedir. Kelimelerdeki harflerin özelliklerinden dolayı; خضم kalıbı karpuz ve salatalık gibi yaş ve yumuşak şeylerin yenmesini ifade ederken قضم maddesi, arpa ve buğday gibi kuru gıdaların yenmesinde kullanılmaktadır. Söz konusu bu farkın خ/ħâ harfindeki riḥvet/yumuşaklık, ق/ḳâf’daki şiddet/sertlik sıfatlarının anlama yansıması suretiyle gerçekleştiğini ifade eder.²¹

b. ط/ṭa harfi, د/dâl’dan daha sert, keskin ve telaffuzu süratlidir.²² Bu durum; قَدَّ ve قَطَّ fiillerinin anlamlarına da yansımıştır. قَدَّ fiili dâl harfinin sıfatlarına uygun olarak, “bir şeyi uzunlamasına kesmek”²³ mânâsına gelirken, قَطَّ ise ṭa’nın özelliklerine paralel bir biçimde, “enine kesmek”²⁴ anlamına gelmektedir.²⁵

c. قَرط ، قرد ، قرت maddeleri, “kanın kuruması”²⁶ çerçevesinde ortak anlama sahiptirler. Ancak; د ، ت harflerinin fonetik özelliklerine göre anlam ağır ya da hafif bir nitelik kazanmıştır. Sıfat olarak bu harflerden en hafifi; ت/tâ, sonra د/dâl, en güçlüsü ط/ṭâ’dır.²⁷ Harflerin fonemindeki bu özellikler kanın kuruma seviyesindeki farklılığa yansımıştır.²⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de ses-anlam ilişkisine dair örnekler, âlimlerin zikrettiklerinden çok daha fazladır. Harflerdeki fonemik ahengin ortaya çıkarılması için, anlamların çevresindeki seslerle olan ilişki ve etkileşiminin daha fazla incelenmesine ihtiyaç vardır.

¹⁶ Halîl bin Ahmed, *Kitâbu’l-ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî vd. (Beyrut: Mektebetü’l-hilâl, 1988), 1/56.

¹⁷ Ebû Bişr Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetü’l Hancî, 1988), 1/220.

¹⁸ Osman İbn Cinnî, *Sirru Şinâ’ati’l-İ-râb* (Beyrut: Dâru’l-Kutubî’l-İlmiyye, 1421/2000).1/4 vd.

¹⁹ Osmân İbn Cinnî, *el-Hasâis*, ed. Heyet (b.y.: el-Hey’etu’l-Misriyye, ts.), 1/55 vd.

²⁰ Bk. İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), “ḳdm”, 12/487; “ḥdm”, 12/182.

²¹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/66.

²² Bk. Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî, *et-Tahdîd fî’l-İtkân ve’t-Tecvîd*, ed. Ğânim Kudûrî Hamed (Bağdat: y.y., 1407), 107-110.

²³ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, “ḳdd”, 3/344.

²⁴ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, “ḳtt”, 7/380.

²⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/67.

²⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/166.

²⁷ Şemsüddin Ebû’l-Hayr Muhammed İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fî İlmi’t-Tecvîd*, thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 2000), 95, 96.

²⁸ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/166.

3. Kur'ân Harfleri

Kur'ân-ı Kerîm 28 ayrı ses ile okunmaktadır. Her harfin kendine has mahreci ve beş ile sekiz arası değişen sıfatı vardır. Mahreçler harfin ağız içerisindeki yerini tayin ederken sıfatlar onun sesinin rengini belirler.²⁹ Şayet harflerin sıfatları farklı olmasaydı aynı mahreçten üretilen harfler tamamen aynı okunurdu. Söz gelimi mîm'de gunne sıfatı olmasaydı bâ ile, sâd harfinde itbâk olmasaydı sîn ile aynı sesle okunurdu. Buradan hareketle harflerin ses oluşumlarına vâkıf olmak için sıfat bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır. Sıfatlar yapısal özelliklerine göre genel/zıtlı ve özel/zıtsız sıfatlar; farklı bir açıdan da güçlü ve güçsüz olarak sınıflanmıştır.

3.1. Zıtlı Sıfatlar

Vokal oluşum aşamalarının başında, Hems-Cehr sıfatları gelir. Birbirinin zıddı olan iki sıfat nefesin akıp akmadığını incelerken, ikinci aşamada şiddet-rihvet-beyniyye, harflerin özellikle cezm ve şeddeli durumlarda sesin akabilme kabiliyetinin olup olmadığını ele alır. Harf telaffuzunda dilin alt çenede kalması sesi inceltirken, üst damağa yükselip damakla dil arasındaki alanı daraltması kalınlaştırır. Sesin kalınlaşmasına isti'lâ, incelmesine ise istifâle denmektedir. Dilin çoğunun üst damağa yükselip damak ile dil arasındaki mesafenin daralmasına paralel olarak kalınlık oranı da fazlaşır. Adeta kalınlığın zirve yaptığı bu duruma itbâk, zıddına ise infitâh adı verilir.³⁰ Seslerin mânalara nasıl katkı sunduğunu görmek için sıfatların lügat ve ıstılah anlamlarına vâkıf olmak gerekir. Kısaca özetleyelim.

جهر/Cehr Sözlükte; “belirmek, ortaya çıkmak, âşikar, yüksek sesli ve alenî olmak”³¹ anlamlarına gelir. Terimsel olarak, “harf okunma esnasında mahrecin tıkanması sonucunda nefesin akmaması sebebiyle sesin canlı ve güçlü çıkmasına”³² denmektedir. *قُلْ قَوْ رَيْضٌ إِذْ عَزَّا جُنْدٌ مُطِيعٌ* cümlesinde geçen harfler cehr özelliklidir.³³

Cehrin zıddı hemstir. Sözlükte, “gizlilik, fısıltı, alçak ses, hafif ve yumuşak ses, gizli nesne, şeytan ve kalp vesvesesi, vb.”³⁴ anlamları çağırıştır. İstılahta, “harf okunurken mahrece baskının az olması sebebiyle nefesin sesle beraber akabilmesine” denmektedir.³⁵ “Cehr” de ses telleri titreşirken “hems” te açık olduğu için titreşmez ve nefes akışı fazlaşır. Cehrde nefes akmayıp biriktiği için cehr hemsten güçlüdür.³⁶ *فَحَثُّهُ شَخْصٌ سَكْتُ* cümlesindeki harfler hems sıfatlıdır.

شدة/Şiddet sözlükte; “kuvvet, güç, dayanıklılık, sertlik, azgınlık, darlık, bunalım, sıkıntı, stres, gerginlik, katılık, keskinlik, vurgulama, tonlama vb.” anlamları yansıtır.³⁷ Tecvit ıstılahında; “harfin mahreci sıkıştırması sonucunda sesin akmasına izin

²⁹ Dâni, *et-Tahdîd fî'l-İtkân*, 104, 107.

³⁰ Dâni, *et-Tahdîd fî'l-İtkân*, 108.

³¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, “hms”, 6/250, 138.

³² Ebu'l-Hayr Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kirâati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed Dabbağ (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, ts.), 1/202.

³³ İbrahim Enis, *el-Esvâtü'l-Lüğaviyye* (Mısır: Mektebetü Nahda, ts.), 20.

³⁴ Dâni, *et-Tahdîd fî'l-İtkân*, 105.

³⁵ Mekki b. Ebi Tâlib, *er-Ri'âye li Tecvîdi Kırae ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve*, thk. Ahmed Hasan Ferhad (Amman: Dâru Ammar, 1417), 116; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 202; Dâni, *et-Tahdîd fî'l-İtkân*, 105.

³⁶ Cemâl b. İbrahim, *Dirâsetü'l-mehârici ve's-sıfât* (Mısır: mektebetü tâlibi'l-ilm, 2012), 127.

³⁷ Mekki, *er-Ri'âye*, 117.

vermemesine bağlı olarak sert ve şiddetli bir özellikte çıkmasına³⁸ denmektedir. أَجْدُ قَطٍ بَكْت. cümlesindeki harfler bu özelliktedir.

Bir harfte nefes ve ses akmazsa, cehr ve şiddet sıfatları birleştiklerinden dolayı “Şiddet-i mechûre (شدة مجهورة)” adını alır. أَجْدُ قَطٍ cümlesindeki harfler her iki sıfatı taşıdıklarından sertlik ve kuvvetlilikle zirve yapmışlardır. Bu özelliklerinden dolayı cezm durumunda kalkale yapılarak okunurlar.³⁹ Şiddet sıfatının zıddı, rihvet ve beyniyye sıfatlarıdır.

رِخْوَة/Rihvet sözlükte; “yumuşak, gevşek, sarkık, akışkan, eğilip bükülen, zayıf, bakımsız, dayanıksız, bolluk ve refah, bir şeyi serbest bırakmak gibi”⁴⁰ anlamları içerirken terim olarak, “harf telaffuz edilirken mahrece teması zayıf olduğundan sesin akmasına bağlı olarak yumuşak bir hal almasına”⁴¹ denmektedir. حَسُّ حَظٍّ شَصُّ هَرٍّ وَصَغَتْ يَافَدُ. cümlesindeki harfler rihvet özelliklidir.⁴²

بَيْنِيَّة/Beyniyye sözlükte; “ara, orta, itidal, iki yer arasındaki aralık, meyan vb.”⁴³ anlamları ifade eder. İstılahta, şiddet ile rihvet ortasında sesin cüz’î akmasına” denmektedir. لَنْ عَمْر. harfleri bu özelliktedir.⁴⁴

إِسْتِئْلَاء/İsti’lâ sözlükte; “yükselmek, kabarmak, galip gelmek, ele geçirmek, hakimiyeti altına almak, üstünlük kurmak, azamet, kalınlık, büyükmek, kibirlenmek vb.”⁴⁵ mânaları kapsar. Terimsel olarak, “harf okunduğunda dil kökünün üst damağa yükselmesine bağlı olarak kalınlaşmasına”⁴⁶ denmektedir. حُصَّ صَغَطٍ قِظ. cümlesindeki harfler bu özelliktedir.⁴⁷ İsti’lâ sıfatının zıddı, istifâledir.

إِسْتِفَالَة/İstifâle lügatte; “alçak, dip, aşağı, adi olmak, zayıf görüşlü olmak vb.”⁴⁸ anlamlara gelen istifâle İstılahta, “dilin yükselmeyip alt çenede kalması sûretiyle sesin incelmeye denmektedir.”⁴⁹ İsti’lâ harflerinin dışındaki yirmi bir harf, istifâle/ince özelliklidir.

إِطْبَاق/İtbâk sözlükte; “tabakalanmak, yapışmak, kapatmak, kapaklanmak, bağdaşmak, anlaşmak uyuşmak, sınırlamak, kuşatmak, üzerine çullanmak”⁵⁰ gibi anlamları içermektedir. İstılahta, “harfin telâffuzu esnasında, dil kökü ile ortasının (dilin önü hariç büyük bir kısmının) üst damağa yükselip, damakla bir tabaka haline gelme neticesinde sesi tam kalınlaştırmasına”⁵¹ denmektedir. İsti’lâ sıfatında kalınlık normal iken itbâkta

³⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 202.

³⁹ bk. Mar’âşî, *Cühdü’l-Mükil*, 147.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, “rhv” 14/315.

⁴¹ Mekkî, *er-Ri’âye*, 118, 119.

⁴² Cemâl, *Dirâsetü’l-mehâric*, 142.

⁴³ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, “byn” 13/62

⁴⁴ Mar’âşî, *Cühdü’l-Mükil*, 144.

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, “alv” 15/83

⁴⁶ Mekkî, *er-Ri’âye*, 123.

⁴⁷ Dâni, *et-Tahdîd fî’l-İtkân*, 107.

⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, “hms”, 6/251.

⁴⁹ Mekkî, *er-Ri’âye*, 123.

⁵⁰ Cemâl, *Dirâsetü’l-mehâric*, 144.

⁵¹ Mekkî, *er-Ri’âye*, 122.

fazlalaşıp. Bu harfler isti'âlâ özelliğinin de bulunduğu ص ، ض ، ط ، ظ harfleridir. Zıddı infitâh sıfatıdır.⁵²

انفتاح/İnfitâh sözlükte; “açıklık, aralık, kapalı olanı açma vb.”⁵³ anlamlara gelir. İstilahta, “telâffuz esnasında dilin ortası ile üst damağın ayrılması sonucunda sesin bu boşluktan akıp çıkmasına”⁵⁴ denmektedir. İtbâk harflerinin dışında kalan yirmi dört harf infitâh özelliklidir.

اصمات/İsmât sözlükte; “konuşturmamak, menetmek, sessizleşmek, susmak, tınmamak, ses çıkarmamak, sakinlik, durgunluk vb.”⁵⁵ anlamları ihtiva eder. İstilahta, “dil ucundan uzakta (ağzın iç kısımlarından) telaffuz edildikleri için dile ağır gelen, okunuşlarında sühûlet ve sürat bulunmayan harflere”⁵⁶ denmektedir. İzlâk özellikli harflerin (فر من لب) dışında kalan 22 harf ismât sıfatlıdır.⁵⁷ Bu sıfatın zıddı, izlâktır.

اذلاق/İzlâk sözlükte; “süratli olmak, dil ucu, kolaylık, dili açık, söz akıcılığı, fasih ve açık dilli, konuşkan, fasih dilli, söz ebesi”⁵⁸ anlamları çerçevesinde şekillenmektedir. İstilahta, “dil ucu ve dudak arasındaki alandan çıkarıldıkları için kolay ve süratli bir biçimde telaffuz edilebilen “فَرَّ مِنْ لُبِّ” harflerine”⁵⁹ denmektedir.

3.2. Zıddı Olmayan Sıfatlar

Bazı harflere özel müstakil sıfatlardır. Bunlar: İsti'âlâ (ض), Tekrîr (ر), Tefeşşî (ش), Safîr (ص ، س ، ز)، Kalkale (قطب جد)، İnhirâf (ل ، ر)، Lîn (أُ ، آي)، Gunne (ن ، م) ve Hafâ⁶⁰ (ه ve med harfleri) olmak üzere 9 tanedir.⁶¹ Bu sıfatların sözlük ve istilah anlamları şöyledir.

استطالة/İsti'âlâ sözlükte; “uzamak, yukarıya uzanmak, genişlik”⁶² çerçevesinde anlaşılanırken tecvîd istilahında, “ض/ḍâd sesinin, rihvet sıfatı gereği⁶³ dilin yanının ortasından başlayıp dil ucundan lâmin mahrecine dek uzamasına”⁶⁴ denmektedir. Sîbeveyhi, İsti'âlenin ses ve mahreç uzaması olduğunu belirtir.⁶⁵

تكرير/Tekrîr sözlükte; “tekrar etmek, arıtmak, taktir ve tekit etmek, yenilemek, süzmek,”⁶⁶ istilahta ise “ر/râ harfi okunurken dil ucunun üst damağa yapışıp/ayrılmadan titremesine”⁶⁷ denmektedir. Dil ucunun mahreçten ayrılmadan titremesi, sesin beyniyye

⁵² Mar'âşî, *Cühdü'l-Mükil*, 153.

⁵³ Alî el-Kârî, *el-Mineh*, 104.

⁵⁴ Alî el-Kârî, *el-Mineh*, 106.

⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, “şmt”, 2/54.

⁵⁶ Alî el-Kârî, *el-Mineh*, 105.

⁵⁷ Mekki, *er-Ri'âye*, 135.

⁵⁸ Cemâl, *Dırâsetü'l-mehâric*, 163.

⁵⁹ Alî el-Kârî, *el-Mineh*, 104.

⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 103.

⁶¹ İbn Cinnî, *Sirru sinâ'ati'l-i'râb*, 1/63.

⁶² İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, “tv”, 11/410.

⁶³ bk. Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/457.

⁶⁴ Mekki, *er-Ri'âye*, 134.

⁶⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/457.

⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, “krr”, 5/135.

⁶⁷ Alî el-Kârî, *el-Mineh*, 108.

miktarı akması anlamındadır. Eğer dil mahreçten ayrılmak sûretiyle tekrar edilirse bunun hatalı olduğu ifade edilmiştir.⁶⁸

تفشي/Tefeşî sözlükte; “yayılmak, ortaya çıkmak, dağılmak, açığa çıkmak, faş olmak, baş göstermek”⁶⁹ istilahta, “harf telâffuz edilirken havanın/sesin dil ile üst damak arasında (ağız içerisinde) yayılarak çıkmasına”⁷⁰ denir.

صفير/Safîr sözlükte; “ısıklık çalmak, tıslamak, kuş ötmek, şakımak vb.”⁷¹ anlamlara gelir. Istilahta, “harfi, ısıklık veya kuş sesine benzer keskin ve kuvvetli bir sesle okumaya” denmektedir. س، ز، ص harflerinin özelliğidir.⁷²

قلقلة/Kalkale sözlükte; “çalkalanmak, hareket ettirmek, gerilim, tedirginlik, huzursuzluk, sarsılmak, gam ve kederden göz yaşlarını akıtmak vb.”⁷³ anlamları kapsar. Istilahta, “harf okunurken mahrece baskı yapılmasından doğan zait/fazla sese”⁷⁴ ya da “harf okunurken dilin ızdırabından/çalkalanmasından doğan kuvvetli nebre/sese”⁷⁵ denmektedir. Kalkale, iki kuvvetli sıfat olan şiddet ve cehr sıfatlarının birleşmesinden doğan zaruri bir durumdur.⁷⁶ Kalkale harflerinin mahrecinde iki uzuv tam kapanarak havayı hapsedir. Akabinde hızlıca açılan mahreç havanın/sesin patlamasına (inficâr) neden olur.⁷⁷ Kalkale özelliği قطب جد cümlesindeki harflere mahsustur.⁷⁸

انحراف/İnhirâf sözlükte; “eğilmek, meyletmek, azıtmak, caymak, sapıklık, yoldan ayrılmak, çevirmek, değiştirmek, döndürmek vb.”⁷⁹ anlamları içerir. Istilahta, “lâm harfinin okunma esnasında dil ucuna, râ nın ise dil sırtına/arkasına doğru meyletmesine bağlı olarak sesin sızmasıyla oluşan foneme”⁸⁰ denmektedir.

لين/Lîn sözlükte; “yumuşaklık, gevşeklik, kolay eğilir, esnek vb.”⁸¹ anlamlara gelir. Istilahta, “harf okunurken dile zahmet etmeden yumuşak ve kolaylıkla okunmasına”⁸² denir. Vâv ve yâ cezmlî, önceki harf üstün harekeli olması durumunda lîn özelliği kazanarak yumuşak bir hal alırlar.⁸³

غنة/Gunne sözlükte; “genizden konuşmak, vılamak, tınılı ses, derenin ağaçları çoğalmak, hurma yetişmek vb.”⁸⁴ anlamları ifade eder. Istilahta, “mîm, nûn ve tenvîn telâffuz edilirken genizden gelen sese”⁸⁵ denir. Gunne sıfatı, mîm ve nûn harflerinde;

⁶⁸ Alî el-Kârî, *el-Mineh*, 108, 109.

⁶⁹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, “fşy”, 15/155.

⁷⁰ Alî el-Kârî, *el-Mineh*, 109.

⁷¹ Cemâl, *Dirâsetü'l-mehâric*, 167.

⁷² Mekkî, *er-Ri'âye*, 124.

⁷³ Cemâl, *Dirâsetü'l-mehâric*, 168.

⁷⁴ Mekkî, *er-Ri'âye*, 124.

⁷⁵ Alî el-Kârî, *el-Mineh*, 107.

⁷⁶ Mekkî, *er-Ri'âye*, 134.

⁷⁷ Enis, *el-Esvâtü'l-Lüğaviyye*, 126.

⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/203.

⁷⁹ Cemâl, *Dirâsetü'l-mehâric*, 176.

⁸⁰ Alî el-Kârî, *el-Mineh*, 108.

⁸¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, “lyn”, 13/394.

⁸² Mekkî, *er-Ri'âye*, 126.

⁸³ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 102.

⁸⁴ Cemâl, *Dirâsetü'l-mehâric*, 184.

⁸⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, IV, 434.

hareke, sükûn, izhar idgam, ihfâ durumlarının hepsinde mevcuttur. Ancak gunne miktar olarak en çok idgamda, sonra ihfâda sonra sükûnda, en az ise harekede bulunur.⁸⁶

خفاء/Hafâ Sözlükte; “gizli, kapalı, örtülü, sırlı, meçhul, bilinmeyen, görünmeyen”⁸⁷ anlamları çerçevesinde konumlanmaktadır. İstilahta, “Med veya he (هـ) harflerinden birinin herhangi bir harften sonra gelmesi durumunda seslerinin sönük kalmasıdır.” Med harflerinin mahreçleri geniş ve uzun olduğundan bu sıfatı almışlardır.⁸⁸ He harfi ise mahrecinin uzaklığı ve bütün sıfatlarının zayıf olması sebebiyle hafâ sıfatıyla muttasıftır.⁸⁹

Genel olarak sıfatlarda güçlülük ve zayıflık şu şekilde belirlenmektedir.

Zıddı olan sıfatlardan; nefes akmadığı için “cehr”, ses akmadığı için “şiddet”, dil yerinden yükseldiği için “isti'lâ” ile “itbâk” ve zor telaffuz edildiği için “ismât zıtlarına nisbeten güçlü seslere sahiptirler.

Zıddı olmayan müstakil sıfatlarda ise lîn ve hafâ hariç bütün sesler güçlü kabul edilmiştir. Özellikle şiddet, itbâk, kalkale, safir, tefeşşî, tekrîr ve gunne bir harfe kuvvet ve azamet katan sıfatların başında gelir.⁹⁰

Güçlü sıfatların hepsini ya da çoğunu bünyesinde taşıyan harfler kuvvetli sayılırken eşit olanlar mütevassıt (orta), çoğu güçsüz olanlar ise zayıf sayılmıştır.⁹¹ Bu minvalde bütün kuvvetli sıfatlara sahip olan ط, en güçlü harf sayılırken ه ve ف, en zayıf kategoride yer almışlardır.⁹²

4. Kur'ân'da Ses-Anlam İrtibatına Dair Örnekler

Kur'ân'daki harflerin tınları, anlamları destekler tarzda serdedilmiştir. Kur'ân nazmını dikkatlice inceleyen biri onun, amaçlanan anlamı en canlı ve etkili bir tarzda hangi sesler yansıtabilecekse, ona uygun harfleri seçtiğini görecektir. Söz gelimi tehdit ve korkutma bağlamlarında ifadeler yapı itibarıyla güçlüdür. Öyle ki sesler, taşıdıkları anlamları azarlar ve korkutur. Aksine yumuşak, merhamet vb. ortamlarda ifadeler, bütün fonetik parçalarıyla letafet ve güzellik içeren bir yapıdadır.⁹³

Seslerin anlamlarla uygunluk arz ettiği gerçeği birçok âlim tarafından dile getirilmektedir. Mesela İbn Cinnî, lafızların anlamlara tâbi olduğunu aynı şekilde harflere ait sıfatlar/sesler ile mânalar arasında var olan bağın bir kelimeyi güçlü kıldığına dikkat çeker.⁹⁴ Buna göre korkunç anlamlar; yüksek sesli, sıkıntı, stres, gerginlik, katılık, azamet,

⁸⁶ Mar'aşî, *Cühdü'l-Mükil*, 165.

⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, “hfy”, 14/234.

⁸⁸ Mekki lîn harflerini de hafâ dan saymıştır. bk. Mekki, *er-Ri'âye*, 127.

⁸⁹ Cemâl, *Dirâsetü'l-mehâric*, 183.

⁹⁰ Mekki zayıf harfin güçlüye idgam edilmesi sadedinde harfleri ilk defa zayıf ve kuvvetli olarak ele almıştır. bk. Gânim Kaddûrî, *Ed-Dirâsâtü's-Savtiyye*, 341, 342.

⁹¹ Mekki, *er-Ri'âye*; 117, 118.

⁹² Alî el-Kârî, *el-Mineh*, 111.

⁹³ M. İbrahim Şâdî, *el-Belâgatü's-savtiyye fi'l-Kur'ân-ı Kerîm* (Kahire: Müessesetü'r-risâle, 1988), 65.

⁹⁴ İbn Cinnî, *Sirru Şinâ'ati'l-İ'râb*, 1/4 vd.

kuşatma vb. sıfatlara hâiz harflerle ifade edilmektedir.⁹⁵ Yumuşak mânalar ise alçak sesli, hafif, yumuşak, geniş, ince vb. özellikleri taşıyan⁹⁶ harflerle anlatılmaktadır.⁹⁷

Çalışmaya ışık tutacak örnek âyetleri bağlam ve olaylara göre kategorize ederek sunmaya çalışacağız.

4.1. Cennet, Müjde, Rahmet vb. Müsbet Ortamlar

يُخْلَوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُندُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِئِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ
نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا

"Onlar cennette ince ve ipekten yeşil elbiseler giyerler; altın bileziklerle süslenecekler, orada (cennette) tahtların üzerine kurulacaklardır. Ne güzel bir karşılık ne güzel yaslanıp dinlenecekleri yer!"⁹⁸

Cennetliklere müjdelenen cennetin tasvirinde mânaya uyumlu olarak çoğunlukla; hems, rihvet ve terkîk özellikli harflerinin zikredildiğine şahit oluyoruz. Altı adet س/sîn sesi, baskın olarak âyette hissedilmesinin yanında ح/hâ, ف/fâ, ث/ṣâ, ه/hâ gibi hems sesleri yoğun olarak yer almıştır. Onlar sessizlik ve genişlik atmosferinde dinlenmektedirler. Bolluk bereket içerisinde sükunetli ve nezaket ortamında ağırlanmaktadırlar. Râ harfinin üç kez tekrar edilmesi bu nimetlerin sonsuzluğunu her daim tekrar içerisinde olduğunu vassfeder niteliktedir.⁹⁹

وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّتَانِ "Bu ikisinden başka iki cennet daha vardır."¹⁰⁰

مُدْهَامَّتَانِ "İki cennet de koyu yeşildir."¹⁰¹

فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاحَتَانِ "her ikisinde püskürerek akan iki su kaynağı vardır."¹⁰²

İbn Abbâs مُدْهَامَّتَانِ ifadesini, "çokça sulanmalarından dolayı koyu yeşil ya da siyah renk görünümünde", نَضَّاحَتَانِ sıfatını ise "fışkıran" şeklinde açıklamıştır.¹⁰³

Âyetlerin bağlamlarına bakıldığında lafızların anlamlara uygun getirildiği görülecektir. Özellikle مُدْهَامَّتَانِ ve نَضَّاحَتَانِ kelimeleri taşıdıkları anlamları, sesleriyle de güçlendirmektedirler. مُدْهَامَّتَانِ telaffuz edilirken dâl'in kalkalesi, peşinden dört elif meddin akabinde gunne ve şeddeli mîm harfinin oluşturduğu ses, yeşilliğin tonunu çok güzel bir biçimde yansıtmaktadır. Keza نَضَّاحَتَانِ lafzında خ/hâ harfinin tınısı suyun gücünü ve bolluğunu temsil etmektedir. Araplar coşkulu suları nitelemek için خ/hâ'yı, zayıf ve durgun sular için ح/hâ harfini kullanmışlardır. Şayet kelime ح/hâ'lı olarak نَضَّاحَتَانِ şekliyle gelseydi

⁹⁵ Bu özellikler/anlamlar; Cehr, şiddet, isti'lâ, iṭbâk... sıfatlı harflerde mevcuttur.

⁹⁶ Bu özellikler/anlamlar; Hems, rihvet, istifâle, lîn sıfatlı harflerde mevcuttur.

⁹⁷ Harflerin özelliklerine ait tespitler için bk. İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/148; Subhî Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Daru'l-İlm li-Melâ'î, 1981), 335.

⁹⁸ el-Kehf 18/31.

⁹⁹ Hems özelliğinin anlama yansımaları için ayrıca bk. Ferâkîs Ahmed, *Delâletü'l-asvât li's-sifâti'l-âmme fî'l-Kur'an-ı Kerîm, Mecelletü cîlî'd-dirâsâti'l-edebiyye ve'l-fikriyye*, 34/A (Ekim 2017), 103.

¹⁰⁰ Rahmân 55/62.

¹⁰¹ Rahmân 55/64.

¹⁰² Rahmân 55/66.

¹⁰³ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Menşûr* (Beyrut: y.y., ts.), 7/715, 716.

fıskırma değil de suyun durgun ve dinginliği kastedilmiş olacaktır. Zira نَضَح fiili, “suyun zayıf akması ya da sızması”, نَضَخ ise “suyun fıskırması” anlamına gelmektedir.¹⁰⁴

وَرَاوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَنْ نَفْسِهِ وَغَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْت لَكَ

"Hanesindeki kadın, ondan arzuladığını almak istedi. Kapıları kilitledi ve "haydi gel!" dedi."¹⁰⁵

Kapının kapanış sesleri, (وَعَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ) onların ne derece sıkı kapatıldığını hatta kilitlendiğini ifade eder özelliktedir. Bilindiği üzere saraylarda çok fazla sayıda kapı ve pencere bulunmaktadır. Söz konusu mekânda yedi kapı olduğu rivayet edilmiştir. Fiildeki şedde kapıların sıkı sıkıya kapatıldığını işaret ederken هَيْت fiilinin kısalığı “gel, çabuk ol” anlamını çağrıştırmaktadır.¹⁰⁶ İfadede seçilen harfler ve tef’îl kalıbı mekana açılan tüm girişlerin kapatıldığı hissini vermektedir. İki isti’lâ, dört şiddet harfine ilaveten şeddeli J/lâm harfindeki sıfatlar kapıların kapatılma şeklini fazlasıyla yansıtırken, kalkale harfleri ortamın gerilim ve stres yüklü olduğunu haber vermektedir “Gel” anlamında, onlarca fiil¹⁰⁷

çerisinden isim fiil olan هَيْت nin seçilmesi manidardır. Kelimede kaba ve sert seslerin yerine yumuşak, aynı zamanda aşk ve ihtirası temsil eden harfleri görmekteyiz. Fiilde kullanılan ه/hâ harfi sıfatlarına uygun olarak; zafiyet sakinlik, gizlilik, nezaket benzeri anlamları, ي/yâ ise kırılma ve teslimiyeti çağrıştırmaktadır.¹⁰⁸

Adeta Azizin zevcesi statusunu bir tarafa atmış arzularına esir düşmüş bir eda ile yalvarırcasına aynı zamanda yumuşak bir sesle davette bulunuyor. Bu süfli durumun gizli kalmasını istiyor. Kimsenin içeri girmemesi için kapıları sonuna kadar sıkı sıkıya kilitleyerek güvenli bir ortam oluşturuyor.

4.2. Cehennem, Azap, Tehdit, Korku vb. Olumsuz Bağlamlar

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوَةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُرْخِزِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ

"Yemin olsun ki, onları (Yahudileri) insanların hayata en hırslısı, müşriklerden de hırslı bulursun, her biri arzu eder ki bin sene yaşasın. Oysa çok yaşatılması kendisini azaptan uzaklaştırmaz."¹⁰⁹

Yahudiler, âhirette yalnızca kendilerinin cennete gireceklerini iddia etmelerine¹¹⁰ rağmen gerçekte, âhireti umursamadan dünyaya en fazla kapılanların da kendileri oldukları ifade edilmektedir. Yahudilerin dünyaya bu denli düşkün olmalarının asıl sebebi, âhirete iman zafiyetidir.

Âyette özellikle بِمُرْخِزِهِ kelimesi sesiyle dikkatleri celbetmektedir. Sözcük ilk duyulduğunda, taşıdığı seslerle zihinlerde “uzaklaştırma” eylemini tam olarak

¹⁰⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/160.

¹⁰⁵ Yûsuf 12/23.

¹⁰⁶ Nâsırüddin el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. M. Abdurrahman el-Maraşlî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1997), 3/160.

¹⁰⁷ عجل ، اقبل ، هيا ، تعال ، جيء ، انت ، احضر ، هلم vb.

¹⁰⁸ Sıfatların anlam üzerindeki etkileri için bk. Hasan Abbâs, *Hasâisu'l-hurûfi'l-Arabiyye ve meânihâ* (Dımeşk: İttihâdü'l-küttâbi'l-Arab, 1998), 53 vd.

¹⁰⁹ Bakara 2/96.

¹¹⁰ Bakara 2/94, 111.

canlandırmaktadır.¹¹¹ Bu kelimenin yerine aynı anlamda daha yaygın olan, بِمُبْعِدِهِ ya da بِمُنْجِيهِ lafızları kullanılmamış bunların yerine iki ز/zâ ve iki ح/hâ'lı muzâaf¹¹² زحج fiili kullanılmıştır. Kelimenin telaffuzunda bir zorluk bulunmasına ek olarak ürküten bir yanı vardır. ز/zâ ve ح/hâ, mahreçleri birbirine uzak harfler olup her ikisi de rihvet (uzayan) özelliklidir. ز/zâ'da cehr ve safir, ح/hâ'da ise hems sıfatı ön plandadır. Bu özellikleri ile kelime sanki şu anlamı haykırıyor: Ey Yahudiler ister âşık ister gizli olarak uzun yaşamı arzulayın, ömrünüz ne kadar uzarsa uzasın sizi azaptan uzaklaştıramaz.

وَهُمْ يَصْطَرِّخُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ

"onlar orada (cehennemde), şöyle feryat ederler: "Ya rab! Bizleri çıkar yapageldiklerimizden başka, ameller işleyelim."¹¹³

Âhirette yaşanacaklarla ilgili bilgiler veren âyette, dünya hayatında inkâr ve nankörlüğü tercih eden inançsızların pişmanlıklarından bahsedilmektedir. Azabın şiddetiyle karşılaştıklarında yeni bir fırsat için tekrar dünyaya döndürülme isteklerini dile getiren يَصْطَرِّخُونَ fiili "bağırarak ve çığlık atmak sûretiyle yardım isteme" anlamına gelmektedir.¹¹⁴ İçerdiği sesler feryatları tam anlamıyla temsil eder niteliktedir. صرّخ maddesi iftiâl bâbindan türetilerek kelimenin anlamı daha güçlü hale gelmiştir. İftiâl'in ت/tâ'sı, itbâk hususunda önceki sakin ص/şâd ile uyumlu olsun diye ط/tâ'ya ibdâl edilmiştir. Fiil sırasıyla; صرّخ ، يَصْطَرِّخُونَ ، يَصْطَرِّخُونَ kalıplarına dönüştürülerek, fonetik yapısıyla inançsızların feryatlarını en mükemmel biçimde yansıtır hale gelmiştir. Oysaki fiilin yalın hali يصرخون kullanılmış olsaydı kâfirlerin ızdıraplarını ifade etme hususunda kısır kalabilirdi.

Kelime; ر/râ, ص/şâd ve ح/hâ harfleri kalın sesleriyle, ط/tâ ise itbâk ve şiddet sıfatlarıyla fiile bir korku ve azamet katmışlardır. ص/şâd ve ط/tâ'nın peş peşe gelişi, ر/râ ve ح/hâ seslerinin birleşimi peşinden و/vâv ile ن/nûn seslerinin terennümü, çığlıktaki seviyenin tınısını en güzel biçimde temsil etmektedir. Sahne, ateşten yardım isteyen seslerin yükseldiği, azap sahnelerinden biridir. Özellikle ط/tâ harfinin fonemi kâfirlerin yardım çağrısına şiddet katarak, perişan ruhlardan çıkan güçlü bir çığlığa işaret etmektedir.¹¹⁵ Ses ve ritmin dizemiyle çığlık, âdetâ şunu temsil ediyor. Umutsuz çığlıklar zirve yapmıştır. ızdırap kapsamını aşmış, korkunç sesler birbirine karışarak anlamsız hale gelmiştir. Kelimenin muzâri fiil olarak gelmesi de çığlıkların sürekliliğini göstermektedir.¹¹⁶

وَإِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لِيُبْتَغَىٰ فَيَكُونُ مَصِيبَةً قَالُوا قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْنَا إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شَهِيدًا

"içinizden öyle kimseler var ki, (harbe katılma hususunda) çok ağırdan alır. Şayet size bir musibet gelirse, "Allah bana lütfetti de onlarla hazır bulunmadım" der."¹¹⁷

Ağırdan alanlar, şayet Müslümanlar savaşta mağlûp olursa "Allah bana lütfetti de onlarla bulunmadım" diye belli etmeden sevinirler. Bu tip insanların henüz gönüllerinde

¹¹¹ Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-fennî fi'l-Kur'an* (Kâhire: Dâru's-Şurûk, 2004), 93.

¹¹² Muzâaf: Kök harflerinin ikisi aynı olan fiillerdir.

¹¹³ Fâtır 35/37.

¹¹⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4/260.

¹¹⁵ Halid Kasım, *Delâilâtü'z-zâhiratî's-savtiyye fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Ürdün: Âlemü'l-kütübi'l-hadis, 2006), 235.

¹¹⁶ Ebû Hâmid Bahâuddîn es-Subkî, *Arûsu'l-Efrâh fi Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, ed. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: y.y., 1423), 25.

¹¹⁷ Nisâ 4/72.

iman yerleşip güçlenmemiş, kendilerini ölüme götürecek seviyede gelişmemiştir. Bu sebeple her olayda menfaat hesapları yaparlar.

Âyet okuduğunda cümlelerin ses tonu özellikle لَيْبَطَنَّ (kesinlikle ağırdan alırlar) sözcüğünde ağır davranmanın sureti resmedilmektedir. Dil zorlanıp sürçmeye yüz tutarak ağırlaşmanın zirvesine ulaşmaktadır.¹¹⁸ Fiildeki harflerde bu ağırlığı desteklemektedir. Dört adet şiddet-i mechûre harfinin (أ، ط، ط، ب) yanı sıra, onların iç dünyalarında yaşadıkları çalkantıyı yansıtan iki tane kalkale (ط، ب) ve sonda bu anlamları pekiştiren gunne özellikli müşedded nûn, bahsi geçen ağırdan almayı temsil eden fonemlerdir.¹¹⁹

ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ﴿٥١﴾ لَا كُفُونَ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقُّومٍ

"Sonra siz ey sapkın yalanlayıcılar! Kesinlikle bir ağaçtan, zakkumdan yiyeceksiniz."¹²⁰

Zakkum; tadı acı, dokunulduğunda sıcak ve yakıcı, kokusu pis, kapkara, yenilmesi zor, yutulması güç ve zorlu olan cehennem ağacıdır.¹²¹ Kelime harf yapısı itibarıyla de söz konusu kötü durumu yansıtmaktadır. Çünkü ق/kâf, ز/zâ ve م/mîm ile oluşturulan maddeler genelde kötü olan şeylere delâlet eder. Mesela قُمْمَاتُ "çöp", "kalın ve kötü ses", الرَّقُّ "kuşun pisliğini dışarı atması" anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla insanın tabiatı da bu harflerin bir araya gelmeleri sonucunda oluşan kelimelerden hoşlanmaz. Kaldı ki Cenâb-ı Hak, buna bir de yeme işini eklemiştir.¹²²

Kelimede ق/Kâf; şiddet, isti'lâ ve kalkale sıfatlarıyla ز/zâ rihvet ve safır, م/mîm ise gunne sıfatıyla baskın durumdadır. Lafız ürkütücü ve itici anlamını bu seslerden almaktadır.¹²³

فَكَبِّكُوا فِيهَا هُمْ وَالْعَاُونَ ﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ إِبْلِيسَ أَجْمَعُونَ

"Onlar, (taptıkları) o azgınlar ve İblîs'in askerleri toptan tepetaklak cehenneme fırlatılırlar."¹²⁴

Kebkebe, (كَبَّ كَبَّ) kebbe (كَبَّ) sesinin iki defa tekrarlanmış şeklidir. Lafızdaki tekrar, anlama da yansiyarak cehenneme fırlatılma eyleminin tekrar ettiğine işaret etmektedir. Onlar cehenneme birbirinin üzerine atılırlar.¹²⁵ Kelimenin aslı كَبُّوا dur. Peş peşe gelen üç bâ ağırlık oluşturduğundan ikinci bâ, ك/kâf'a ibdâl edilmiştir.¹²⁶ İlk hecenin tekrarlanması suretiyle "فَكَبِّكُوا" fiilinin burada gelmesi bağlam gereğidir. Bu fark Neml sûresindeki وَمَنْ

¹¹⁸ Kutub, *et-Tasvîru'l-fennî*, 92.

¹¹⁹ Bk. Hasan Abbâs, *Hasâisu'l-hurûfi'l-Arabiyye*, 95-119.

¹²⁰ el-Vâkıa 56/51-55.

¹²¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, "zkm"12/268.

¹²² Ebû Bekr el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 29/414.

¹²³ Bk. Hasan Abbâs, *Hasâisu'l-hurûfi'l-Arabiyye*, 72, 139, 142.

¹²⁴ Şuarâ 26/94-95.

¹²⁵ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4/143.

¹²⁶ Ebû Abdullah el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin (Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2006), 13/116.

جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكَبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ "(Rablerinin huzuruna) kötü amel ile gelenler yüzüstü cehenneme atılırlar," âyetiyle karşılaştırıldığında açıkça görülmektedir.¹²⁷

Son haliyle sözcükte yer alan harflerin tamamı anlam paralelinde şiddet sıfatlıdır. Ayrıca b/bâ harfi kalkale özelliğiyle onların içinde bulundukları huzursuzluk ve tedirginliği yansıtmaktadır. Bütüncül olarak kelimenin tınısı, yapılan hareketin sesini üretmektedir.¹²⁸

Sanki defalarca yüzü üstü cehenneme atılmış da sonun da dibinde karar kılmışlar. Tapmış oldukları ilâhları, onlara tapan sapkınlar ve onları saptıran şeytanları, dünyada birleştikleri gibi cehenneme tepetaklak atılarak oranın dibinde birbirleriyle buluşacaklar.¹²⁹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَنْتَقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ

"Ey iman edenler! Size ne oldu ki, "Allah yolunda seferber olun" denilince yerinize çakılıp kaldınız; yoksa âhiretten vazgeçip de dünya hayatıyla yetinmeye razı mı oldunuz? Hâlbuki dünya hayatının sağladığı fayda âhiretinkine göre pek azdır."¹³⁰

Resûlullah (s.a.v.) Rumlara karşı Tebük gazasına çıkmayı emredince, aşırı sıcak ve kıtlık bahane edilerek bir gevşeklik gösterilmişti. Aynı zamanda bahçelerdeki meyveler olgunlaştığından, birtakım insanlar dünyaya meylederek sefere çıkmamayı yeğlemişti.¹³¹

Âyette yer alan أَنْتَقَلْتُمْ fiilinin aslı تَنَقَّلْتُمْ dır. ت/ta, ث/sâ'ya idgam edilmiş, başına da bir vasl hemzesi getirilmiştir.¹³² "Oturdunuz, savaşa çıkmadınız, yere mihlanıp ağırdan aldınız" gibi anlamları içermektedir. Âyetteki "size ne oluyor?" sorusu, azarlama anlamı içermektedir. Sanki âhiretin tükenmeyen nimetlerine karşın dünyanın geçici hazlarına mı tamah ettiniz? Hakikatte dünya, âhirete kıyasla pek değersizdir.¹³³

أَنْتَقَلْتُمْ kelimesinin telaffuzunda taşıdığı ağırlıkla oluşan tını onu âyetin anlamına daha uygun hale getirmektedir. Ahirete alternatif olarak dünyayla yetinip hayat aşkıyla yüklenmen bir ruhu tasvir etmektedir. أَنْتَقَلْتُمْ sözcüğü işitilince zihinlerde ağırlaşmış bir cismi canlandırmaktadır. Şayet أَنْتَقَلْتُمْ yerine تَنَقَّلْتُمْ kullanılmış olsaydı sesin tonu hafifleyecek, istenilen etki kaybolacak ve kelimenin resmetmeyi hedeflediği asıl anlam kaybolacaktı.¹³⁴

Fiilde ث/sâ harfi, peltekliği ve şeddesiyle med edilmiş hemen akabinde mahreç bölgesinin diğer ucunda güçlü sıfatlara sahip ق/kağ gelmiştir. Tekrar dil ucu bölgesine dönölüp; ل/lâm, ت/ta ve م/mîm harfleri söz konusu ağırlığa katkı sunmuşlardır.¹³⁵

¹²⁷ Ortama uygun olarak burada "فَكَبَّتْ", orada da "فَكَبَّيْبُوا" kullanılmıştır. Çünkü kâfirlerin türleri çok (sapkınlar, taptıkları ve iblisin askerleri) sayılar fazla bağlam daha dehşetlidir.

¹²⁸ Kutub, *et-Tasvîr*'l-fennî, 93.

¹²⁹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 4/143.

¹³⁰ et-Tevbe 9/38.

¹³¹ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/81.

¹³² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 3/81.

¹³³ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, ed. 'Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrut: y.y., 1422), 2/259.

¹³⁴ Kutub, *et-Tasvîr*'l-fennî, 105.

¹³⁵ Halid Kasım, *Delâlatü'z-zâhirati's-savtiyye*, 239.

وَلَا يَخْسِرَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَا أَنْتُهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرٌ لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخُلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ

"Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilâkis bu onlar için kötüdür. Cimrilik ettikleri mal kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır."¹³⁶

Hadîs-i şerifte "Allah kime mal verir ve o kişi zekât vermezse kıyamette zekâtını vermediği mal, başı açık iki gözlü bir tür yılan görünümünde sahibinin huzuruna getirilir. Yılan onu boğarak avurtlarına alır ve: "Ben senin malın ve hazinenim" der."¹³⁷ Hz. Peygamber hadisi okuduktan hemen sonra yukardaki âyeti okumuştur.

Allah Teâlâ, âdemoğluna kendi fazlından mal ve servet bahşeder. Bunu yaratılış gayesine yaraşır bir tarzda infak etmesini ister. İnsan kendisi için faydalı bir tasarrufta bulunduğunu zannederek vermekten imtina eder. Gerçekte ise yaptığı şey nefsinin karşı işlediği en büyük kötülüktür. İnsanlar içerisinde her yönüyle muhtaç kimseler varken malın zekâtını vermeme ve yoksullara yardım etmeme gibi eylemler; zengini ahlakî açıdan yetiştirme işlevinden yoksun bıraktığı gibi muhtaçlar arasında da sosyal patlamalara neden olabilir. Ayrıca "Cimrilik ettikleri şey, kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır" buyurularak âhirette de kişinin azap çekmesine neden olur.

سَيُطَوَّقُونَ fiili, içerdği seslerle taşıdığı anlama uygunluk arz etmektedir. ط/Tâ; şiddet, itbâk ve kalkale sıfatlarıyla kelimedeki başat rol oynamaktadır. Sonrasında gelen müşdedded ve vâv ve med edilen isti'lâ, şiddet ve kalkale özellikli ق/kâf'ın baskın olduğu kelime lafzıyla adeta okuyucunun ağzına dolanmaktadır. Fiilin başındaki sîn harfi de tehdit (سین الوعيد) vazifesi görmektedir.¹³⁸

مَثَلُ مَا يُنْفَقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

"Onların bu dünya hayatında harcadıkları malların durumu, kendilerine zulmeden bir topluluğun ekinlerini vurup mahveden kavurucu ve soğuk bir rüzgârın durumu gibidir. Allah onlara zulmetmedi. Fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlar."¹³⁹

Âyette geçen صِرٌّ kelimesi; "şiddetli soğuk", "alevli ateş", "çakıl ve taş gibi şeylerin sesi" anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁰ Mevdûdî'ye (ö. 1979) göre örnekte "ekin" (حَرْث), insanoğlunun hayatını sembolize eder. Kişi hayatında ne ekerse ahirette onların semeresini alır. "Rüzgâr" (رِيح), mallarını bağışlayıp insanların yararına harcayan iki yüzlü yardımları temsil etmektedir. "Kavurucu soğuk" (صِرٌّ) ise insanın tüm iyi iş ve iyiliklerini anlamsız kılan, Allah'ı kabul ve itaat etmemeyi ifade eder. Allah teâlâ örnekte şu dersi vermek istemektedir: Rüzgâr ekinin gövermesi için gereklidir. Şu kadar var ki soğuk veya sıcak

¹³⁶ Âl-i İmrân 3/180.

¹³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhih*, nşr. Muhammed Zühre b. Nasr (b.y.: Dârü Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Tefsîr", 3/14

¹³⁸ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbü'rî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'an*, thk. Ebi Muhammed b. Aşur (Beyrut: Daru ihyâi't-türâsi'l-Arabiyye, 2002), 9/491.

¹³⁹ Âl-i İmrân 2/117

¹⁴⁰ İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi 'ilmi't-Tefsîr*, 1/317.

aşırılığı onu zararlı hale gelir. Aynı şekilde yardım ve sadaka gibi iyilikler âhirette sevapları fazlaştırır. Ancak iyi ameller küfürle zehirlenmişse sevapları mahveder.¹⁴¹

صِر kelimesindeki harfler; şâd harfinin safir/üfürük ve rihvet sıfatları, sonrasında gelen şeddeli mufahham/kalın ve tekrîr seslerinden oluşan tını itibarıyla medlûlünü tasvir etmektedir.¹⁴² Sesler rüzgâr esintisinin devamlı ve korkunç olduğunu çağrıştırmaktadır.

وَيَوْمَ يَعِضُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا

"O gün, zalim kişi (pişmanlıktan) ellerini ısırarak şöyle diyecek: "Keşke peygamberle birlikte bir yol tutsaydım!"¹⁴³

Ukbe b Ebi Muayt (ö. 2/624) önceleri şehadet getirmişken sonra Übey bin Halef'e (ö. 3/625) yaranmak için inkârı seçmişti. Hesap gününde nedametle parmaklarını ısırarak "Ah keşki resulle beraber doğru yola girseydim!" diyecek.¹⁴⁴ Aşırı üzüntüden neredeyse ellerini kesecek ama bunu yaparken farkına bile varmayacak. Her an "keşke peygamberle birlikte aynı yola girseydim" pişmanlığını tekrar edecek.¹⁴⁵

Uzun, geniş ve dalgalı nağmeleriyle bu büyük pişmanlık ve geçmişin hatırlanması, nispeten az lafızlarla anlatılsa da pişmanlığın uzun oluşu, beklenen duygusal etkiyi oluşturmada bakımından tutarlılık arz etmektedir.¹⁴⁶ يَعِضُ الظَّالِمُ ifadesinde ع/ayn, ض/ḍâd ve ظ/zâ sesleriyle ısırmanın şiddetini temsil etmektedir. ض/ḍâd ve ظ/zâ'nın dil harflerinden olması dilin ısırıldığını hissettirirken fiilin muzâri olması bu eylemin tekraren yapıldığına işaret etmektedir.¹⁴⁷

4.3. Karşılaştırmalı Durumlar

Meryem sûresi 25 ve 83. âyetlerinde yer alan هَزَّ ve أَرَّ lafızları ve anlamları birbirine yakın iki fiildir. هَزَّ "bir şeyin şiddetle kaynaması, bir şeyi şiddetli tarzda sallamak, hareket ettirmek" gibi içinde aşırılık barındırır.¹⁴⁸ هَزَّ ise "bir şeyi sadece hareket ettirmek, titretmek" anlamında kullanılır.¹⁴⁹ Hemze ve hâ harflerinin sıfatlarından kaynaklanan bu farklılık âyetlerde de görülmektedir.

أَلَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَوۡرُثُهُمۡ أَرۡ

"Görmedin mi? Biz, inkârcıların üzerine kendilerini isyana doğru hareketlendirip duran şeytanları saldı."¹⁵⁰

Allah Teâlâ inkâr ve isyanda direnmeleri sebebiyle kâfirlerin üzerine onları sapıklıklara karşı daha da hareketlendirecek şeytanlar musallat eder. Şeytanlar onlara kötülükleri güzel gösterirler, onlar da kötülük işleme hususunda sınır tanımazlar. Âyette kâfirleri "kötülükleri işlemeye tahrik edip harekete geçiren" anlamında, pekiştirilmiş

¹⁴¹ Ebu'l-Ala el- Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (İstanbul İnsan yay., 1991), 1/253.

¹⁴² Kutub, *et-Tasvîru'l-fennî*, 41.

¹⁴³ Furkân 25/27.

¹⁴⁴ Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 474.

¹⁴⁵ Burhaneddin Ebü'l-Hasen İbrahim Bikâî, *Nazmü'd-Dürr fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver* (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-İlmî, 1995), 13/374.

¹⁴⁶ Kutub, *et-Tasvîru'l-fennî*, 138.

¹⁴⁷ Tahir b. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 9/244.

¹⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "ezz", 5/307.

¹⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "hzz", 5/424.

¹⁵⁰ Meryem 19/83.

kalıpta تَوْرُهُمْ أَرَّا fiili kullanılmıştır. Yani şeytan onları ısrarla isyan ve günahlara işlemeye tahrik etmiştir.¹⁵¹ Meryem 25. âyetinde ise bağlama uygun olarak fiilin hafif anlamlısı kullanılmıştır.

وَهْزِي إِلَيْكَ النَّخْلَةَ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا جَدِيدًا

"Hurma ağacını da kendine doğru silkele ki, üzerine taze, olgun hurma dökülsün."¹⁵²

Allah teâlâ Hz. Meryem'in gebe olduğunu öğrendikten sonra üzüntüsünü gidermek için onu bazı nimetlerle teselli etmiş ve nimetlerini hatırlatmıştır. Bu nimetlerden biri de hurma ağacını hareket ettirmek (sallamak) suretiyle taze olgun hurmaları kendine bahşetmesidir. هَزَّى fiili normal bir sallamayı ifade etmektedir. Şayet âyetinde, أَرَّى fiili kullanılmış olsaydı ağacın dallarının kırarcasına şiddetle sallanması kastedilmiş olacaktı ki murad edilen bu değildir. هَزَّ ve أَرَّ, lafızları ve anlamları birbirine yakın iki fiildir. Araplar sıfatları güçlü olan hemzeyi güçlülük ifade eden cümlede, zayıf olan hâ harfini ise zayıf olanda kullanmışlardır.¹⁵³

هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَاشِعَةٌ ﴿٢﴾ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصْلَى نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آنِيَةٍ ﴿٥﴾ لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ صَرِيحٍ ﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ﴿٧﴾ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾ لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً

"Dehşeti her şeyi kaplayan felaketin haberi sana geldi mi? O gün kimi yüzleri zillet ve korku kaplamıştır. Bitkin ve yorgun şekilde. Kızgın bir ateşe yaslanırlar. Kızgın, kaynar bir kaynaktan sulanırlar. Onlar için acı ve kötü kokulu dikenli bitkiden başka yiyecek de yoktur. O ne besleyicidir ne de açlığı giderir. O gün kimi yüzler de mutludur. (Dünyada)Yaptıklarından dolayı hoşnutturlar. Yüce bir cennetteler. Orada boş söz işitmezler."¹⁵⁴

Gâşiye, şiddeti insanları kaplayan ve korkunç halleri insanları saran kıyamettir. Dehşet ve ürküntü veren özelliğiyle her şeyi kuşattığından dolayı ona eğretileme yoluyla gâşiye "kuşatan" ismi verilmiştir.¹⁵⁵ İnkârcılara verilecek cezalar korkutucu bir tarzda tasvir edilmektedir. Okuyucu, korku ve kaygı atmosferinde yasaklardan uzaklaştırılmak istenmektedir. Bunun için âhirette karşılaşacağı haller; dehşet, acı ve tiksinti gibi insanların hoşlanmadıkları tarzda anlatılmıştır. Cehennemnin son derece sıcak ve kızgın olduğu, orada kendilerine serinletici içecek yerine kaynar içecekler sunulacağı, karınlarını doyurmak için ise acı ve pis kokulu diken verileceği ironik bir dille aktarılmaktadır. Bu yiyecek ve içecekler onların fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamadığı gibi çektikleri ıstırapı arttırmaktadır. Onlar yüzlerini korku bürümü, çektikleri sıkıntı ve ezadan dolayı bitkin halledirler.

Kâfirlerle ilgili ilk yedi âyetinde anlamlara paralel olarak; on beş adet boğaz harfi, on beş şiddet, sekiz isti'lâ ve altmış kadar cehr özellikli harfin yer almıştır. Tam karşısında

¹⁵¹ Ebû İshâk İbrâhim ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l Kütüb, 1988), 2/330.

¹⁵² Meryem 19/25.

¹⁵³ Her iki harf mahreci aynı olmakla birlikte hemze taşıdığı sıfatları bakımından hâ harfinden güçlüdür. Söz konusu güçlülük anlama da yansımıştır. أَرَّ deki hareketlilik daha fazla ağaç ve dal gibi cansız varlıklarda kullanılıyor iken ve hareketlilik normalken أَرَّ fiilinde daha güçlü ve katmerlidir. از الشيء أي حركة تحريكا شديدا ، bk. İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 2/148.

¹⁵⁴ Gâşiye 88/1-11.

¹⁵⁵ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hağâ'iki gavâmi'zi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eğâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1407), 4/741

müminleri anlatan âyetlerde ise ağırlıklı olarak yumuşak, ince ve hoş tınılı harf ve kelimeleri görmekteyiz.

هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُضْهِرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ

“Şu iki taraf, Rableri hakkında çekişen iki hasımdır. Bunlardan inkârcı olanlar için ateşten giysiler biçilmiştir. Başları üstünden de kaynar su dökülecektir. Bununla karınları içindeki organlar ve derileri eritilecektir. Onlar için demirden kamçılar/topuzlar da vardır. Çektikleri ıstıraba dayanamayarak oradan çıkmaya her teşebbüs ettiklerinde oraya geri döndürülecekler ve onlara, "Tadın bakalım bu yakıcı azabı!" denilecek.”¹⁵⁶

Âyetlerde inkârcılıkta direnen ve öteki dünyayı inkâr edip yaratan hakkında münazaa edenlerin ahiretteki durumları acı bir şekilde tasvir edilmektedir. Korkunç bir ateş, elbisenin bedeni kaplaması gibi kâfirlerin bedenini kaplayacaktır. İbn-i Abbâs'ın, "eğer o sudan bir damla, dünya dağları üstüne dökülse, onları eritir," şeklinde nitelendirdiği kaynar su, başları üstünden dökülecektir. Cehennemnin şiddetli alevleri, onları yukarı fırlatır; nihayet onlar üst kısma geldiklerinde kamçılarla vurulup cehennemnin dibini boylarlar.¹⁵⁷

Lafızlar mânalara uygun biçimde şekillenir. Korkunç ve çirkin anlamlar onlara uygun seslerle, güzel konular yumuşak kelimelerle anlatılır.¹⁵⁸ Söz konusu âyetler sert, ses getiren ve tekrarlanan hareketlerden teşekkül eden sahneleri içermektedir. İman etmeyenlere verilecek cezalar anlatılırken; قُطِّعَتْ، يُصَبُّ، الْحَمِيمُ، يُضْهِرُ، مَقَامِعٌ، غَمٍّ، عَذَابَ الْحَرِيقِ gibi galiz kelimelerin çokluğu dikkat çekmektedir.¹⁵⁹

Tam tersine müminlere verilecek mükafatlar anlatılırken şiddet, isti'la, itbâk, kalkale özellikli harflerden ziyade; riḥvet, istifale vb. özelliklere sahip yumuşak seslerin yan yana geldiğini görüyoruz.¹⁶⁰

4.4. Bütün Olarak Tek Sûre

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ﴿١﴾ مَلِكِ النَّاسِ ﴿٢﴾ إِلَهِ النَّاسِ ﴿٣﴾ مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ﴿٤﴾ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ﴿٥﴾ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

“De ki: "Cinlerden olsun insanlardan olsun, insanların kalplerine vesvese sokan sinsi şeytanın şerrinden insanların rabbine, insanların mâlik ve hâkimine, insanların mabuduna sığınırım!”¹⁶¹

"Vesvese", gizli iç ses demektir. "Hunus", sinsice gelen aynı zamanda geçici olmayıp tekrar özelliği olan demektir.¹⁶² İnsanoğlu Allah'ı andığında şeytan siner ve oradan uzaklaşır, kişi gaflete dalınca geri döner vesveseye vermeye başlar.¹⁶³

¹⁵⁶ Hac 22/19-22.

¹⁵⁷ Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî Ebussuûd, *İrşâdu'l-Âkli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: y.y., ts.), 6/101-102.

¹⁵⁸ Câhiz, *el-Hayevân*, 6/322.

¹⁵⁹ bk. Kutub, *et-Tasvîru'l-fennî*, 137.

¹⁶⁰ bk. Hac 22/23.

¹⁶¹ Nâs 114/1-6.

¹⁶² Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 5/350.

¹⁶³ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 20/262.

Sûrede insanın Rabbine, melik ve ilahına sığınılmaktadır. Cin ve insanın, insanoğlunun iç âlemine saldıgı vesveselerin kötülüklerinden Allah'a sığınılmaktadır. Melik ve rab olan ilâha iltica edilmesi, Allah'ın hannâs vesvese verenlerin şerlerini bertaraf eden sıfatlarını zihinlerde canlandırmaktadır. Zira Rab terbiye edip himaye edendir. Melik; mâlik/sahip olan ve istediği şekilde hükmedendir. İlah ise bütün yaratılanların üstünde olan ve her şeyi kontrolü altına alandır. Yaratan bu özellikleriyle beşerin içine gizlice sinen vesvesecilerin şerrinden muhafaza edecek sıfatlardır.¹⁶⁴

Bu sûrenin birçok kelimesinde hems sıfatlı sîn harfinin dağılımı, bir fısıltı ve gizlilik ortamı doğurmaktadır. Nefislere gizlice sızan bu sinsi vesvesenin yaygınlığı, ona karşı içte bir korku ve teyakkuz durumunu oluşturmaktadır. Belki de “insan” kelimesinin birkaç kez tekrar edilmesi, onlara has unutmaz özelliğinin ve peşlerinde kalplerine vesveseyi veren bir şeytan olduğunun fısıldanmasıdır.

Sûredeki lafızların fonemleri, ana tema ile uyum içerisindedir. Âyetler peş peşe aralıksız okunduğunda sûrenin atmosferine uygun bir vesvesenin oluştuğu görülecektir.¹⁶⁵

Bütün âyetlerin fâsıla harfi¹⁶⁶ olan س/sîn on defa zikredilmiştir. Altı tanesi fâsıla sîn'i, dört tanesi ise vesvese kelimelerinde geçmektedir. Her fâsıla sîn'inden önce müşedded nûn, aralarında ise elif yer almaktadır (النَّاسِ). Sîn'deki; hems, rihvet ve safir; nûn'daki beyniyye ve gunne, elifdeki hafâ/gizlilik özellikleri kulaklarda şeytanın vesvesesini andırmaktadır. Söz konusu sıfatlar da vesvese gibi gizliliği temsil ederler. Nâs sûresinde on beş hems, on beş gunne ve on bir tane hafâ özellikli harfin kullanılmış olması, sûrenin ana fikriyle paralellik göstermektedir.¹⁶⁷

Sonuç

Kur'ân-ı Kerîm, evrensel mesajlarıyla eşsiz olduğu gibi fonetik özellikleriyle de müstesna bir kitaptır. Kur'ân'ın murâd-ı ilâhî doğrultusunda anlaşılması, onun her yönüyle derinlemesine araştırılmasını gerektirir. Âyetlerdeki lafzî güzelliklerinin ortaya konma çabaları, mu'ciz olan Allah kelamının anlaşılmasına yönelik atılan adımlardan bir tanesidir.

Kur'ân'ın Allah resulünün kalbine indirilmiş olması tesadüfi bir durum olmasa gerekir. Hz. Peygamber Kuran'ı işittiğinde farklı ruh hallerine bürünürdü. Âyetlerin içerdiği anlamlara ve beraberindeki ses özelliklerine göre bazen sevinçli bazen güleç bazen üzgün bazen de kasvetli hatta titrek olurdu. Kur'ân'daki eşsiz fonetik ritim ile tecvitteki gunne ve med gibi unsurlar güzel bir ses ile icra edilmesi durumunda kulakların onu dinlemekten haz aldığı bir gerçektir.

Lafızların, fonetik özellikleriyle mesajlara katkı sunması bağlamında yapılan çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Kur'ân'ın Arapça ile inmiş olması gerçeğinden yola çıkarak Arapça dilinin ses yapısını, “Harflerin Sıfatları” başlığı altında ele alınmıştır. Özellikle Kur'ân Arapçası

¹⁶⁴ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kuran* (Beyrut: Daru's-Şurûk, 1985), 6/768.

¹⁶⁵ Kutub, *et-Tasvîru'l-Fennî*, 94.

¹⁶⁶ Âyetlerinin son kelimesine, “fâsıla”, son harfine de “fâsıla harfi” denmiştir. Bir kısım âlime göre ise “fâsıla”, kelimenin sadece son harfidir. bk. Çetin, Abdurrahman – Topuzoğlu, Tefik Rüştü. “Fâsıla”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Erişim 29 Temmuz 2024).

¹⁶⁷ Nâs sûresindeki lafzî özellikler için bk. Muhammed Yâsir Hadar, “إيقاع الصوت المفرد (صوت السين من سورة الناس)”, *Surra Man Ra'a Dergisi* 6/18 (Ocak 2010). “وأثره في الفاصلة القرآنية

özelinde bu dilin, ses-anlam delaleti yönünden diğer dillerden daha zengin ve özel olduğu kanaatine varılmıştır.

2. Literatüre ait ilk çalışmalar hicri 2. yüzyılda Halîl b. Ahmed ile başlamış talebesi Sîbeveyhi devam etmiş, İbn Cinnî ile olgunlaştırılmıştır. Alanda özellikle; Hattâbî, Bakillânî, Abdülkâhir el-Cürcânî gibi isimler öne çıkarken yakın tarihte ise Hamîdüddin Ferâhî, Mustafa Sâdık er-Râfiî ve Seyyid Kutub gibi isimler ciddi çalışmalar kaleme almışlardır. Söz konusu dil âlimlerinin ortak tespiti ise Kur'ân'daki seslerin anlam ile olan insicamının i'câz alanları içerisinde farklı bir konuma haiz olduğu gerçeğidir.

3. Harfler, seslerine yön veren sıfatlarıyla anlamlara uygun bir tarzda getirilmiştir. Ortam ve gayelerin doğası ile bunların ifadesi arasındaki mükemmel ahenk, Kur'ân-ı Kerîm dışında görülmeyen bir gerçektir. Söz gelimi tehdit ve korkutma bağlamlarındaki ifadelerin yapısı bütünüyle güçlüdür. Öyle ki seslerin taşıdıkları anlamları azarladığı ve korkuttuğu görülür. Adeta biçim ve mazmun olarak ortak özellik ve niteliklere sahiptir. Tam tersine yumuşak, merhamet vb. ortamlarda ifadeler; harfleriyle, heceleriyle, kelimeleriyle, cümleleriyle kısacası bütün fonetik unsurlarıyla letafet ve güzellik içeren bir yapıdadır.

4. Sûreler arasında münâsebet olduğu gibi sûreleri oluşturan âyetler, âyetleri oluşturan lafızlar, lafızları oluşturan harfler hatta hareke ve sükûnlar arasında dahi bir uyum söz konusudur. Bu nedenle anlamına vâkıf olunsun ya da olunmasın okuyan ve dinleyen üzerinde kalıcı etkiler bırakırlar. Kur'ân müfredâtı arasındaki hem külli hem de cüz'î fesahat onun erişilmez lafzî üstünlüğünü oluşturur. Lafız ve mânanın mükemmel uyumu sonucunda ortaya çıkan ve beşerî aciz bırakan i'câz vasfı yaratanın kelimelerini, yaratılardan ayıran yegâne özellik olarak önümüze çıkar.

5. Lafız-anlam insicamı, Kur'ân-ı Kerîm'in bütününe şamildir. Bu zenginliğin bütünüyle ortaya çıkarılması için baştan sona incelenmesi ve bir tefsir ekolü anlayışıyla ele alınması gerekir. Makalede yapılan çalışmalara atıfta bulunup, bazı örneklerle konuya dikkat çekmeye çalıştık. Bundan sonra sahada yapılacak çalışmalara ışık tutmasını umuyoruz.

Kaynakça

- Abbâs, Hasan. Hasâisu'l-hurûfi'l-Arabiyye. Dimeşk: İttihâdü'l-küttâbi'l-Arab, 1998.
- Bâkillânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib. İ'câzu'l-Kur'ân. ed. Ahmed Sakr. Mısır: y.y., 1997.
- Beğavî, Huseyn b. Mesûd. Me'âlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân. thk. Muhammed Abdullâh. b.y.: Dâru Taybe, 1417.
- Beyzâvî, Nâsirüddin. Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1997.
- Bikâî, Burhaneddin Ebû'l-Hasen İbrahim. Nazmü'd-Dürr fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver. Beyrut: Dârü'l-Kitabi'l-İlmî, 1995.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. el-Câmi'u's-Sahîh. nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. Ahkâmü'l-Kur'ân. thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahman b. Muhammed el-Abdülkâhir. Delâilu'l-i'câz fî İlmî'l-Me'ânî. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir Ebû Fahr. Cidde: Dâru'l-Medenî, 1992.
- Çetin, Abdurrahman – Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Fâsıla". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 29 Temmuz 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fasila>
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. et-Tahtîd fî'l-İtkân ve't-Tecvîd. ed. Gânim Kaddûrî Hamed. Bağdat: y.y., 1407.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf. el-Bahrü'l-Muhî. Dimaşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2015.

- Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb Câhiz. el-Hayevân Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye. 1424.
- Ebussuûd, Muhammed b. Muhammed. İrşâdu'l-Âkli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm. Beyrut: y.y., ts.
- Enis, İbrahim. el-Esvâtü'l-Lüğaviyye. Mısır: Mektebetü Nahda, ts.
- Ferâhî, Abdülhamid b. Abdülkerim Hamidüddîn. Delâilu'n-nizâm. Hindistan: ed-Dâiretu'l-Hamîdiyye, 1968.
- Ferâkîs, Ahmed. Delâletü'l-asvât li's-sıfâtü'l-âmme fi'l-Kur'ân-ı Kerîm. Mecelletü cîli'd-dirâsâti'l-edebiyye ve'l-fikriyye. 34/A (Ekim 2017), 90- 120.
- Hadar, Muhammed Yâsir. "صوت السين من سورة الناس إيقاع الصوت المفرد وأثره في الفاصلة القرآنية". Surra Man Ra'a Dergisi 6/18 (Ocak 2010), 200-209.
- Hamed, Gânim Kaddûrî. ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'Inde ulemâi't-tecvîd. Amman: Dâru Ammar, 2002.
- Hattâbî, Ebu Süleyman Hamd b. Muhammed. Beyanü i'câzi'l-Kur'an. Mısır: Dârü'l-Mearif, 1976.
- İbn Ahmed, Halîl. Kitâbu'l-âyn. thk. Mehdî el-Mahzûmî. Beyrut: Mektebetü'l-hilâl, 1988.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed. et-Tahrîr ve't-tenvîr Tunus: Dârü't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân. el-Hasâis. b.y.: el-Hey'etu'l-Misriyye, ts.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân. Sirru sinâ'ati'l-irâb. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed. Lisanü'l-Arab. Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî. Zâdu'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr. Beyrut: y.y., 1422.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr. thk. Ali Muhammed Dabbağ. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed. et-Temhîd fî ilmi't-tecvîd. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1421.
- İbrahim, Cemâl. Dirâsetü'l-mehârici ve's-sıfât. Mısır: mektebetü tâlibi'l-ilm, 2012.
- Kasım, Halid. Delâletü'z-zâhirati's-savtiyye. Ürdün: Âlemü'l-kütübi'l-hadis, 2006.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2006.
- Kutub, Seyyid. et-Tasvîru'l-fennî fi'l-Kur'an. Kâhire: Dâru's-Şurûk, 2004.
- Kutub, Seyyid. Fi Zilâli'l-Kuran. Beyrut: Daru's-Şurûk, 1985.
- Mekkî, b. Ebi Tâlib. er-Ri'âye li tecvîd-i kirae ve tahkîki lafzi't-tilâve. thk. Ahmed Hasan Amman: Dâru Ammar, 1417.
- Mevdûdî, Ebu'l-Ala. Tefhîmü'l-Kur'ân. İstanbul İnsan yay., 1991.
- İbn Manzûr, Lisanü'l-Arab, "rḥv" 14/315. Muhaysin, Muhammed Sâlim.
- Râfiî, Mustafa Sadık. İ'câzü'l-Kur'ân ve'l belâgatü'n-nebeviyye. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2003.
- Rummânî, Ebû'l-Hasen. en-Nuket fî i'câzi'l-Kur'ân. b.y.: y.y., 1976.
- Sâlih, Subhî. Mebâhis fi Ulûmî'l-Kur'an. Beyrut: Daru'l-İlm lil-Melâyîn, 1981.
- Sîbeveyhi, Ebû Bîşr. el-Kitâb. thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn Kahire: Mektebetü'l Hancî, 1988.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. ed-Dürri'l-Menşûr. Beyrut: y.y., ts.
- Şâdî, M. İbrahim. el-Belâgatü's-savtiyye fi'l-Kur'ân-ı Kerîm Kahire: Müessesetü'r-risâle, 1988.
- Tabersî, Ebu Ali el-Fadl. Mecmau'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'an. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997. 8/641.
- Umerî, Ahmed Cemâl. el-mebâhis fi-i'câz el-Kur'ân. Kahire: Mektebetu's-şebâb, ts. 218.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim. Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhu. Beyrut: Âlemü'l Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. el-Keşşâf 'an hakâ'iki ğavâmizi't-tenzîl. Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1407.